

समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैली

केशव भुसाल, पिपेचडी

उपप्रा. नेपाली शिक्षा, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिबि., कीर्तिपुर

keshabbhusal.tu@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेख समकालीन नेपाली बालकथाको अध्ययनमा आधारित छ । यस लेखमा समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैली अन्वेषण गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैली अध्ययन गर्नु रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धान विधिमा आधारित छ । यस अध्ययनमा मूलतः नेपाली र अङ्ग्रेजी स्रोतका सैद्धान्तिक सामग्रीको उपयोगबाट तथ्य विश्लेषणको आधार बनाइएको छ । यस अध्ययनबाट समकालीन नेपाली बालकथा सामाजिक, मनोवैज्ञानिक, वैज्ञानिक र प्राकृतिक विषयवस्तुमा आधारित रहेका, बालकथामा कथावस्तुको प्रस्तुति रेखीय र वृत्ताकारीय रहेको, समकालीन बालकथामा आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वको प्रयोग गरिएको, मानक र मानकेतर भाषाको प्रयोग गरिएको, कतिपय बालकथामा टुक्कायुक्त लाक्षणिक भाषाको प्रयोग गरिएको, समकालीन बालकथामा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक स्रोतका शब्दको प्रयोग गरिएको, दृष्टिबिन्दुका दृष्टिले समकालीन बालकथामा तृतीय पुरुषको प्रयोग गरिएको निष्कर्ष निकालिएको छ । प्रस्तुत अध्ययन समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैलीका बारेमा आवश्यक जानकारी लिन विशेषोपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

मुख्य शब्दावली : कथा, बालकथा, भाषाशैली, विषयवस्तु, समकालीन ।

विषय प्रवेश

साहित्य कुनै भाषामा लेखिएको कृति, अभिलेख वा वाङ्मय हो । यसलाई बालसाहित्य र प्रौढ साहित्यमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । बालसाहित्य बालबालिकाका लागि लेखिएको साहित्यका रूपमा र प्रौढ साहित्य प्रौढ मानिसहरूका लागि लेखिएको साहित्यका रूपमा देखा पर्छ । पराजुली (२०६८) का अनुसार बालबालिकालाई हँसाउँदै, रमाउँदै, खेलाउँदै अप्रत्यक्ष रूपमा नैतिकताको पाठ पढाउने साहित्यलाई बालसाहित्य भन्न सकिन्छ । बालकथा बालसाहित्य अन्तर्गतका विभिन्न विधामध्येको एक हो । यसलाई बालबालिकाका लागि लेखिएको रचनाका रूपमा व्याख्या गर्न सकिन्छ । बालबालिकाका लागि लेखिएका कथा प्रौढहरूका लागि रचना गरिएका

कथाभन्दा भिन्न हुन्छन् । पाण्डे (२०७६) का अनुसार बालबालिकाले पढ्न सक्ने, बुझ्न सक्ने गरी उनीहरूको स्तरानुरूपका भाव र विचारका साथ सरल, सहज भाषाशैलीमा लेखिएको रचनालाई बालकथा भनिन्छ । उनका अनुसार पढ्न नसक्ने बालबालिकाका लागि सुनाउने बालकथा र पढ्न सक्ने बालबालिकाका लागि पढ्ने बालकथा लेखिनुपर्छ । बालकथाहरू कथावस्तु, पात्र, परिवेश, उद्देश्य, भाषाशैली तथा प्रस्तुतिका दृष्टिले पठनीय, मननीय, मनोरञ्जनीय तथा बालोपयोगी हुनुपर्छ । यस्ता बालकथा बालबालिकाको रुचि, स्तर, उमेर वा मनोविज्ञानलाई ख्याल गरी सरल, सरस भाषाशैलीमा लेखिएको हुनुपर्छ ।

अधिकारी (सन् २००७) का अनुसार बालकथा नेपाली बालसाहित्यको बालआख्यान विधाको अत्यन्त

लोकप्रिय उपविधा हो । बालबालिकालाई मनोरञ्जनात्मक ढङ्गमा आवश्यक ज्ञानको बोध गराउन सक्षम बालकथा नेपाली बालसाहित्यका फाँटमा अरू विधाका तुलनामा निकै उर्वर रहेको पाइन्छ। श्रेष्ठ (२०७०) का अनुसार बालकथाको जननीका रूपमा लोककथालाई लिन सकिन्छ। बालकथाका प्राचीनतम रूपमा बाललोककथा र गाउँखाने कथालाई लिन गरिन्छ। बालबालिकालाई सुनाइने लोकप्रचलनमा रहेका तथा श्रुतिपरम्परामा आधारित कथालाई बाललोककथा भनिन्छ। यस्ता कथाहरू अभिभावकले बालबालिकालाई फकाउन, भुलाउन, पुलपुल्याउन, हँसाउन सुनाउने गर्छन्। यस्ता कथाको सुरुवात 'एकादेशमा एउटा . . . बाट थालिन्छ भने समापन सुन्नेलाई सुनको माला, भन्नेलाई फूलको माला, यो कथा वैकुण्ठमा जाला' भन्ने कथनबाट गरिन्छ। समस्याका रूपमा एउटा प्रश्न दिई त्यसको गहिरो अर्थ खोज्न लगाउने गरी एकअर्कामा सुनाइने प्रकृतिका कथनयुक्त कथाहरूलाई गाउँखाने कथा भनिन्छ। यस्ता कथाले बालबालिकामा सोच्ने, चिन्तन गर्ने तथा मौलिक तर्क दिने क्षमताको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछन्।

वर्तमान सन्दर्भमा बालकथाहरू प्रचलित कथाको पुनर्कथनका रूपमा, अन्य भाषामा लेखिएका कथाको अनुवादका रूपमा र सर्जकद्वारा रचना गरिएका मौलिक कथाका रूपमा देखा पर्न थालेका छन्। यिनको विषयवस्तु र भाषाशैली अन्य रचनाको भन्दा पृथक् हुन्छ। नेपालका सन्दर्भमा बालसाहित्यका तुलनामा प्रौढ साहित्यको अध्ययन, अनुसन्धान अधिक भएको पाइन्छ। समकालीन नेपाली बालकथा र भाषाशैलीका बारेमा खासै अध्ययन भएको देखिँदैन। यही वस्तुतालाई हृदयङ्गम गरी प्रस्तुत अध्ययन गरिएको छ। यस अध्ययनमा वि. सं. २०६७ देखि २०७७ सम्मको एक दशकीय अवधिलाई समकालीन अवधिका रूपमा तथा तत्समयमा प्रकाशित बालकथासङ्ग्रहहरू र तीअन्तर्गतका कथाहरूलाई समकालीन कथाका रूपमा लिइएको छ। यस अध्ययनबाट समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैलीबारे नवीन तथ्य प्रकाशित हुने अपेक्षा गरिएको छ।

समस्याकथन र उद्देश्य निर्धारण

प्रस्तुत अध्ययनको मुख्य समस्या समकालीन नेपाली बालकथामा प्रयुक्त विषयवस्तु र भाषाशैलीको अध्ययन रहेकाले यस आलेखमा तिनै विषयको निरूपण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ।

सम्बद्ध कार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन अनुसन्धेय विषय क्षेत्रको अध्ययन अनुसन्धान भए नभएको जानकारी लिन र अध्ययनीय रिक्तता पहिचान गर्न आवश्यकीय सर्तका रूपमा देखा पर्छ। प्रस्तुत अध्ययनमा सैद्धान्तिक र प्रायोगिक कार्यको पुनरावलोकन गरिएको छ।

सैद्धान्तिक कार्यको पुनरावलोकन

पराजुली (२०६८) द्वारा लिखित *नेपाली बालसाहित्यको नालीबेली* नामक पुस्तकमा नेपाली बालसाहित्यको विकास र विस्तार, नेपाली बालसाहित्य सिर्जनाको प्राथमिक आधार, नेपाली बालसाहित्यको चिन्तन नेपाली बालकथाको विकासक्रम, बालसाहित्यमा नारी म्रष्टा, बालक र पुस्तक लगायतका विषयवस्तुमाथि चर्चा गरिएको पाइन्छ।

न्यौपाने (२०७०) द्वारा लिखित *बालसाहित्यको परिचय र नेपाली परम्परा* नामक लेखमा बालसाहित्यको परिचय, परिभाषा, बालसाहित्यका उद्देश्यहरू र नेपाली परम्परा तथा त्यसका प्रवृत्तिहरू, बालसाहित्यमा भएका गतिविधि, खोज अनुसन्धान, सहसिर्जना, पत्रपत्रिका, बालकथा, बालउपन्यास, त्यसको प्रतिक्रिया र बालसाहित्यमा भएका विविधतायुक्त काम उल्लेख गरिएको छ।

आचार्य (२०७४) द्वारा लिखित *नेपाली आख्यान र नाटक* नामक पुस्तकमा बालसाहित्य सिद्धान्त र बालसाहित्यिक कृतिलाई सङ्क्षिप्त रूपमा चिनाउने कार्य गरिएको छ। यसमा नेपाली बालसाहित्यको स्वरूप तथा बालसाहित्यका प्रवृत्तिको सङ्क्षिप्त परिचय दिइएको छ।

घिमिरे (२०७५) द्वारा लिखित *बालसाहित्य केही सैद्धान्तिक विमर्श* नामक समालोचनात्मक पुस्तकमा 'शैक्षणिक सन्दर्भमा बालसाहित्य र कथावचन' भन्ने शीर्षकमा बालशिक्षाले बालसाहित्य पठन र लेखनमा

खेलेको भूमिका औल्याइएको छ भने भाषाका पाठ्यपुस्तकलाई बालसाहित्यले बालरुचिकर बनाउने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

पाण्डे (२०७६) द्वारा लिखित *प्रज्ञा नेपाली बालकथा* नामक पुस्तकमा बालकथाको सिद्धान्त र परम्परा तथा बालकथाको सैद्धान्तिक स्वरूप उल्लेख गरिएको छ। बालकथाको परिचयमा बालबालिकाका लागि लेखिएको कथा भन्ने सोभो अर्थ दिइएको छ।

प्रधान (२०७७) द्वारा लिखित *नेपाली बालसाहित्यको इतिहास* नामक पुस्तकमा बालसाहित्य शब्दको निर्माण 'बाल' र 'साहित्य' को संयुक्त रूपबाट भएको बताइएको छ। साथै 'बाल' भन्नाले बालबालिका र 'साहित्य' भन्नाले मानिसको सिर्जनशील प्रतिभाद्वारा लेखिने वाङ्मयको एक विशिष्ट विधा हो भनी उल्लेख भएको छ।

प्रायोगिक कार्यको पुनरावलोकन

गौतम (२०६९) द्वारा गरिएको *प्राथमिक तहमा समाविष्ट बालकथाको अध्ययन* शीर्षकीय शोधबाट प्राथमिक तहमा समाविष्ट बालकथामा अनुच्छेद परिवर्तन र वाक्यको सुरुवातमा ध्यान दिइएको, अनुच्छेदमा वैज्ञानिकता अपनाइएको, पाठ्यपुस्तक निर्माणकर्ताले वैज्ञानिक विधिको अनुसरण गरेका लगायतका निष्कर्ष निकालिएको छ।

अधिकारी (२०६७) द्वारा गरिएको *कोपिला साप्ताहिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त बालकथाहरूको अध्ययन विश्लेषण* शीर्षकीय शोधबाट बालकथाले बालबालिकाको सिर्जनात्मक एवम् बौद्धिक विकासमा सहयोग पुऱ्याएको, बालकथाको भाषाशैली सरल र मिठासपूर्ण रहेको, बालकथा बालबालिकाको क्षमता र स्तरअनुसार सन्देशमूलक, ज्ञानवर्धक तथा बालबालिकाको चैतर्फी विकास गराउने खालका हुनुपर्ने निष्कर्ष निकालिएको छ।

भट्टराई (२०६९) द्वारा गरिएको *नागरिक दैनिकको साप्ताहिक परिशिष्टाङ्क जुनकिरीमा समाविष्ट बालकथाहरूको अध्ययन* शीर्षकीय शोधबाट बालकथामा भाषिक जटिलता रहेको, कतिपय बालकथा कपोकल्पित, भ्रुट र अलौकिक प्रसङ्गका भएको निष्कर्ष निकालिएको छ।

पोगरेल (२०७०) द्वारा गरिएको *जूनतारा बालपत्रिकामा समाविष्ट कथाहरूको अध्ययन विश्लेषण* शीर्षकीय शोधबाट वाक्यगत दृष्टिले बालकथाको कठिनाइ स्तर बालबालिकाको स्तर अनुरूप रहेको, लामा वाक्य भएका स्थानमा केही दुरुहता भए पनि कथाहरू उपयुक्त रहेका, बालकथाको भाषा बालबालिकाका लागि उपयोगी रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ।

उल्लिखित सैद्धान्तिक र प्रायोगिक कार्यको पुनरावलोकन हेर्दा नेपाली बालकथाको अध्ययन विश्लेषण भएको भए पनि विषयवस्तु र भाषाशैलीलाई लिएर यससम्बन्धी अध्ययन भएको देखिँदैन। तसर्थ समकालीन नेपाली बालकथामा प्रयुक्त विषयवस्तु र भाषाशैलीसँग सम्बद्ध प्रस्तुत अध्ययन उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ।

सैद्धान्तिक अवधारणा

बालकथाको सैद्धान्तिक अवधारणालाई विषयवस्तु र भाषाशैलीका आधारमा अध्ययन गरिएको छ।

बालकथाको परिचय

बालकथा बालसाहित्यभित्रको महत्त्वपूर्ण विधा हो। बालकथाको इतिहास अवेक्षण गर्दा परापूर्वकालदेखि गाउँघरमा पुराना मानिस वा हजुरआमा, हजुरबुवाले नातिनातिनी वा अरू केटाकेटी तथा पारिवारिक रूपमा समग्रलाई जम्मा पारेर कथा सुनाउने प्रचलन रहेको कुरातर्फ फर्कनुपर्ने हुन्छ। बालकथा बालबालिकाकै लागि रचिएको हुनुपर्छ। बालकथा मधुर, सरल, शब्दमा तथा छोट्टा वाक्यहरूमा विशेष गरी पाठककेन्द्रित, बालबालिकाको मानसिक स्तर, उमेर, भाषा र विषयवस्तुमा आधारित हुनुपर्छ। सरल, कल्पनाशील, पात्रको साधारण प्रयोग, स्पष्ट सन्देश कुशल बालकथामा पाइने विशेषता हुन्। बालकथा बालबालिकाको सिर्जनात्मक विकासका लागि तथा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने उद्देश्यले लेखिनुपर्छ। बालकथाबाट बालबालिकामा पठनबोध, वाक्यगठन, उखानटुक्काको सान्दर्भिक प्रयोग गर्न सक्ने क्षमता आदिको विकास हुनुपर्दछ।

बालकथाको विषयवस्तु

आख्यानात्मक विधामा पात्रका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिने कथावस्तु वा घटनालाई विषयवस्तु भनिन्छ । घिमिरे (२०७५) का अनुसार बालकथामा कथावस्तु सामाजिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, पौराणिक, लोककथात्मक, लोकविश्वासपरक, स्वैरकाल्पनिक आदि विविध विषयमा आधारित हुन्छन् । प्रस्तुतिगत दृष्टिले बालकथामा कथावस्तु कालक्रमिक र परावर्तित गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । घिमिरे (२०७५) का अनुसार प्रारम्भिक उमेरका आख्यानात्मक बालसाहित्यमा परावर्तित कथावस्तु उपयुक्त मानिँदैन । १०-१२ वर्षका बालबालिकाका लागि यस किसिमको कथावस्तु उपयुक्त हुन सक्छ । चञ्चल स्वभावका बालबालिकाका लागि लेखिने कथाहरूमा कथानक वा घटना छिटोछिटो अघि बढ्नु उपयुक्त मानिन्छ ।

बालकथाको भाषाशैली

भाव वा विचार व्यक्त गर्ने माध्यम, तरिका वा विधिलाई भाषाशैली भनिन्छ । पराजुली (२०६८) का अनुसार बालसाहित्य बालकहरूका लागि लेखिने हुनाले यसको भाषा उनीहरूको उमेर सुहाउँदो हुनुपर्छ । उनका अनुसार ९-१२ र १२-१५ उमेरसम्मका बालबालिकाका लागि सरल, प्रौढ भाषाको प्रयोग उचित देखिन्छ । घिमिरे (२०७५) का अनुसार आख्यानको भाषा गद्य र पद्य गरी दुई किसिमको हुन्छ । केहीमा यसको मिश्रित स्वरूप पनि प्रयुक्त हुन सक्छ । बालसाहित्यिक रचनामा बालसुलभ भाषाशैलीको प्रयोग गर्नुपर्दछ । यसले त्यसमा प्रयोग गरिने शब्दभण्डार, सरल वाक्यसंरचना, बालबोलीयुक्त भाषा आदिलाई दर्साउँछ । त्यसो त मध्यम उमेर समूहका बालबालिकाका लागि २-३ पृष्ठसम्मको अध्यायमा आधारित पाठ उपयुक्त मानिन्छ । आख्यानात्मक रचनामा प्रायः प्रथम र तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिन्छ । उत्तरवर्ती उमेर समूहका लागि आत्मपरक शैलीमा लेखिएका बालकथाहरू उपयुक्त भए पनि प्रारम्भिक र मध्यवर्ती उमेर समूहका बालबालिकाका लागि तृतीय पुरुषात्मक शैलीमा लेखिएका कथाहरू बढी उपयुक्त मानिन्छन् ।

अध्ययन विधि

अध्ययन विधि प्रस्तुत अध्ययनलाई निदर्शित गर्ने सन्दर्भमा निकै महत्त्वपूर्ण रहेको छ । यस अध्ययनमा निम्न विधि अवलम्बन गरिएको छ :

अध्ययनीय दृष्टिकोण

अध्ययनीय दृष्टिकोणलाई अध्ययन, अनुसन्धानार्थ मार्गनिर्देश गर्ने तौरतरिकाका रूपमा लिइन्छ । डेन्जिन एन्ड लिङ्कन (सन् २००५) का अनुसार अध्ययनीय दृष्टिकोण सैद्धान्तिक कुरालाई प्रायोगिक जगत्सँग संयोजित तुल्याउने मार्गदर्शन हो । प्रस्तुत अध्ययनमा प्राप्त तथ्यलाई वैयक्तिक दृष्टिकोणको अनुप्रयोगद्वारा विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनमा वास्तविकता ज्ञाताको निर्मिति (अनुसन्धाताको ज्ञान निर्माणमा आधारित) मा आधारित हुन्छ भन्ने मान्यता अँगालिएको छ ।

अध्ययन ढाँचा

प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धानमा आधारित छ । सामान्यतया अनुसन्धानका क्षेत्रमा परिमाणात्मक, गुणात्मक र मिश्रित (परिमाणात्मक र गुणात्मक) ढाँचा प्रचलित छन् (क्रेसवेल र मिलर, २०००) । गुणात्मक अनुसन्धान प्राकृतिक रूपमा वा स्वभाबैले देखापर्ने सामाजिक घटनासँग सम्बन्धित हुन्छ । यसले कुनै पनि विषयवस्तुलाई प्राकृतिक दृष्टिकोणले सम्बन्धित व्यक्तिहरूको दृष्टिकोणका आधारमा व्याख्या विवेचना गर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा निर्दिष्ट समकालीन बालकथाहरूको विश्लेषणार्थ गुणात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ ।

अध्ययनीय विषय र नमुना छनोट

प्रस्तुत अध्ययनको मुख्य विषय समकालीन नेपाली बालकथा हो । फिलक (सन् २००९) का अनुसार गुणात्मक अनुसन्धानमा नमुना छनोटका लागि सोद्देश्यमूलक नमुना छनोट, कोटा छनोट प्रणाली र स्नोबल नमुना छनोट गरी तीन ओटा साभ्ना तरिकाहरू रहेका छन् । यस अध्ययनमा नमुना छनोटका लागि सोद्देश्यमूलक नमुना छनोटको विधि अवलम्बन गरिएको छ । प्रस्तुत अनुसन्धानमा दशकीय आधारमा पछिल्लो दशकलाई समकालीन समय मानी २०६७ देखि २०७७ सालसम्म प्रकाशित नेपाली बालकथाका

सङ्ग्रहबाट पाँच ओटा बालकथासङ्ग्रह रमेश विकल (२०६९) को *मलाई पुस्तक मन पर्छ*, भागीरथी श्रेष्ठ (२०७१) को *रिमोट कन्ट्रोल*, शान्ति सापकोटा (२०७३) को *नारायणीपारि*, विनय कसजु (२०७४) को *डल्फिनको गीत* र विजयराज आचार्य (२०७७) को *कुटी छनोट* गरिएको छ। ती सङ्ग्रहभित्रका पहिलो कथालाई अध्ययनीय कथाका रूपमा लिइएको छ। यसअन्तर्गत रमेश विकलको ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधमाथि विजय, भागीरथी श्रेष्ठको सेती बाख्री, शान्ति सापकोटाको ढोकैमा भूत, विनय कसजुको डल्फिनको गीत र विजयराज आचार्यको हेदैँ, खेल्दैँ, सिक्दैँ कथा रहेका छन्। यी कथा छनोटका क्रममा सम्बन्धित सङ्ग्रहका भूमिकामा उल्लिखित लक्षित बालबालिकाको उमेर र लेखकीय धारणालाई आधार बनाइएको छ।

तथ्य विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययनमा गुणात्मक विधिका आधारमा तथ्य विश्लेषण गरिएको छ। थोमस (सन् २००६) का अनुसार गुणात्मक अनुसन्धानमा तथ्य विश्लेषणको कार्य कच्चा तथ्य वा सामग्रीको बहुपठन र बहुव्याख्याबाट सम्पन्न हुन्छ, जुन अनुसन्धितसुद्वारा निर्धारित अनुसन्धानात्मक उद्देश्य र अनुसन्धान प्रश्नमा आधारित हुन्छ। यस अध्ययनमा तथ्य विश्लेषणार्थ आगमनात्मक विधि अपनाइएको छ। यसमा सङ्कलन गरिएका सामग्रीहरूको अध्ययनका लागि बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैलीसम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणाको अनुप्रयोग गरिएको छ। यस क्रममा बालसाहित्यसम्बद्ध स्वदेशी र विदेशी लेखकहरूका सैद्धान्तिक सामग्रीहरूको गहन अध्ययन गरी आवश्यक जानकारी लिइएको छ। बालकथामा निहित विषयवस्तु र भाषाशैली विश्लेषणका क्रममा व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक विधिलाई आधार बनाइएको छ।

नतिजा र ध्रुलफल

प्रस्तुत अध्ययनमा समकालीन नेपाली बालकथालाई विषयवस्तु र भाषाशैलीका दृष्टिले अध्ययन विश्लेषण गरी नतिजा निकालिएको छ।

समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु

समकालीन नेपाली बालकथा विषयवस्तुका दृष्टिले केकस्ता छन् भन्ने जिज्ञासाको समाधानार्थ यस

शीर्षकअन्तर्गत समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु विश्लेषण गरिएको छ। यस क्रममा बालकथाको विषयवस्तुबारे स्वदेशी तथा विदेशी विद्वान्द्वारा प्रस्तुत सैद्धान्तिक अवधारणा उपयोग गरी सोही आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ।

ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधमाथि विजय कथाको विषयवस्तु

‘ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधमाथि विजय’ रमेश विकलद्वारा लेखिएको कथा हो। पौराणिक विषयमा आधारित यस कथामा ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधका कारण समाजमा घटन सक्ने घटना देखाइएको छ।

प्रस्तुत कथाको प्रारम्भिक सन्दर्भमा ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधबारे चर्चा गरिएको छ भने पश्च सन्दर्भमा कथाकारले स्मरण गरेको कथा प्रस्तुत गरिएको छ। प्रस्तुत कथाको कथावस्तु अनुसार एकदिन सन्त समर्थ गुरु रामदासजी आफ्नो कामविशेषले अर्को गाउँमा हिँडेका, उनको सम्मान र ख्याति देखेर जल्ने क्षुद्र व्यक्ति बाटोमा भेटिएको, उक्त व्यक्ति रामदासजीलाई अपमानका अनेक शब्द बोल्दै उनका पछिपछि हिँडेको, उसको गाली सुनेर पनि रामदासजी शान्तपूर्वक हिँडिरहेका, गाउँको सीमामा पुगेपछि रामदासले दुष्ट व्यक्तिलाई आफूप्रतिको सबैखाले गालीगलौजका शब्द र वाक्य भन्न लगाएका, दुष्ट व्यक्तिले रामदासजीलाई बाटो लाग्न भनेको, उक्त क्रममा रामदासजीले दुष्ट व्यक्तिलाई मलाई माया गर्ने मान्छेले मेरो अपमान सहन नसकी तिम्रीलाई केही नराम्रो गर्लान्, हानिनोक्सानी गरिदेलान् भनी बताएका, यति बताउँदा पनि उक्त व्यक्तिले रामदासजीको कुरालाई बेवास्ता गरेको, अन्तमा रामदासजीले सज्जनसँग सात पाइला मात्र हिँड्दा पनि मित्रता हुन्छ, तपाईंसँग त म यत्रो बाटो हिँडिसकेँ, त्यसैले म तपाईंको मित्र भएँ, आफ्ना मित्रलाई कसैले केही गच्यो भने मलाई पनि दुःख लाग्छ भन्दै दुष्ट व्यक्तिलाई सम्झाएका, रामदासजीका कुरा सुनेर दुष्ट व्यक्तिले लज्जाबोध गरेको, त्यसपछि रामदासजीले भुललाई स्वीकार गर्न सक्ने, गल्ती सच्याउन सक्ने एक मात्र प्राणी मानव भएको कुरा बताएको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ।

आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वका दृष्टिले हेर्दा प्रस्तुत कथामा मूलतः बाह्य द्वन्द्व रहेको छ, यसअन्तर्गत रामदासजी र दुष्ट व्यक्तिका बिचको द्वन्द्व देख्न

सकिन्छ । दुष्ट व्यक्तिले गालीगलौज गरे पनि रामदासजीले त्यसलाई सम्झाएकाले प्रस्तुत कथामा बाह्य द्वन्द्व देखिएको छ ।

प्रस्तुतिगत दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथामा कालक्रमिक कथावस्तु रहेको छ । यस कथामा सुरुवातदेखि अन्तिमसम्म क्रमिक रूपमा कथात्मक विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएकाले यसको प्रकृति कालक्रमिक बन्न पुगेको छ । यसको सुरुमा ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधबारे सैद्धान्तिक चर्चा गरिएकाले उक्त चर्चा बालबालिकाका लागि सुहाउँदो देखिएको छैन । यसबाट नेपाली बालकथा लेखनका सन्दर्भमा अलग्गै शैली व्यवहृत भएको ठानिन्छ । उल्लिखित आधारमा प्रस्तुत बालकथा उपयुक्त रहेको मानिन्छ ।

सेती बाख्री कथाको विषयवस्तु

‘सेती बाख्री’ भागीरथी श्रेष्ठद्वारा रचना गरिएको बालकथा हो । सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित । यस कथामा मायालाई उसकी आमाद्वारा सेती बाख्री ठुलो भएपछि बिक्री गरेर कानको रिड बनाइदिने आशा देखाउँदै त्यसका लागि बाख्रीलाई राम्रोसँग स्याहार गर्न भनिएको छ । सोहीअनुसार मायाले सेती बाख्रीको राम्रोसँग हेरचाह गरेको देखिन्छ । एक दिन बाख्री बिरामी परेर हातखुट्टा नचल्ने भएपछि र उपचार गर्दा पनि निको नभएपछि मायाका आमाबुबाले बाख्रीलाई बेच्न लागेको र त्यस अवस्थामा मायाले रुँदै बाख्रीलाई नबेच्न अनुरोध गरेको प्रसङ्ग आएको छ । बाख्री बिरामी पर्दा बेच्ने हो भने म बिरामी पर्दा पनि बेच्नुहुन्छ भनी मायाले आमाबुबालाई प्रश्न गरेको अवस्थामा बगरेले बाख्रीलाई खोरमै राखिदिएको सन्दर्भसहित कथाको अन्त्य गरिएको छ ।

आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वका दृष्टिले हेर्दा गर्दा प्रस्तुत कथामा बाह्य द्वन्द्व रहेको पाइन्छ । कथामा सेती बाख्री बेच्न खोज्ने मातापिता र बेच्न नचाहने छोरीका बिच वैचारिक द्वन्द्व भएको देखिन्छ ।

प्रस्तुतिगत दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथामा कथाको सुरुवातपछि अन्तिमसम्म क्रमिक रूपमा घटनाहरू प्रस्तुत गरिएकाले यसको प्रकृति कालक्रमिक बन्न पुगेको छ । यस कथामा कथाकारले पात्रको उपस्थितिसँगै घटनालाई क्रमशः प्रस्तुत गरेका छन् ।

प्रारम्भिक उमेरका आख्यानात्मक बालसाहित्यमा कालक्रमिक कथावस्तु उपयुक्त मानिने तर परावर्तित कथारेखायुक्त कथावस्तु उपयुक्त नमानिने सैद्धान्तिक सन्दर्भअनुसार प्रस्तुत कथाको विषयवस्तु उपयुक्त देखिएको छ । यस कथामा कथावस्तुको कार्यकारण शृङ्खलाका अतिरिक्त उत्सुकता, मनोरञ्जनीयता र बालग्राह्यता लगायतका गुण रहेको पाइन्छ । साथै बालमनोविज्ञानलाई ध्यान दिई कथावस्तु छिटोछिटो अघि बढाई प्रस्तुत गरिएको छ । उल्लिखित आधारमा हेर्दा प्रस्तुत बालकथाको विषयवस्तु उपयुक्त रहेको छ ।

ढोकैमा भूत कथाको विषयवस्तु

‘ढोकैमा भूत’ शान्ति सापकोटाद्वारा लिखित बालकथा हो । बालमनोवैज्ञानिक विषयवस्तुमा आधारित यस कथामा सानी नानी सिमुको घरमा घटेको घटनाका आधारमा उसका मनमा विकसित त्रासदीलाई देखाइएको छ ।

प्रस्तुत कथामा अमेरिकामा आमाबाबुका साथ रहेकी सिमु नामक बालिका रातको समयमा घरमा एकलै रहेको बेला कसैले ढोका ढकढकाएपछि भूत भनेर तर्सिएको, नेपालबाट बेलाबेला अमेरिका जाने हजुरआमाले सुनाउने गरेको, कथामा पनि भूत हुने गरेको कुरा स्मरण गर्दा भनै भस्किएको, भूतबाट जोगिन आमालाई फोन गर्दा नउठेपछि प्रहरीलाई फोन गरेको, प्रहरीले उसकी आमालाई फोन गरेपछि आमाले सिमुलाई फोन गरी आफू आउँदै गरेको बताएको, अर्को दिन बिहानै ढोकाको चरमा सेतो कागज भेटिएको, उक्त कागजमा नेपालबाट हजुरआमाले पठाइदिएको सामान लिएर आएका रमेश अङ्कलले घरको घन्टी नबजेपछि ढोका ढकढकाएको कुरा उल्लेख गरेको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ । कथाको अन्तमा भूत हुने नभई मनको डर मात्र भएको कुरा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वका दृष्टिले हेर्दा प्रस्तुत कथामा आन्तरिक द्वन्द्व रहेको छ । यसअनुसार कसैले ढोका ढकढकाउँदा भूत आएको मनोकल्पनाबाट बच्नका लागि सिमु नामक बालपात्रले कहिले आमालाई कहिले प्रहरीलाई फोन गरेको घटना प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुतिगत दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथामा परावर्तित रेखायुक्त कथावस्तु रहेको छ । यस कथाको

सुरुदेखि अन्तिमसम्मका घटना कालक्रममा नआई कालको व्यतिक्रममा आएका छन् । वस्तुतः प्रस्तुत कथा वृत्ताकारीय र पूर्वदीप्ति शैलीको निकट रहेको देख्न सकिन्छ । यस कथामा कथाकारले पात्रको उपस्थितिसँगै घटनालाई क्रमशः प्रस्तुत गरेका छन् । प्रारम्भिक उमेरका आख्यानान्तात्मक बालसाहित्यमा कालक्रमिक कथावस्तु उपयुक्त मानिने तर परावर्तित कथावस्तु उपयुक्त नमानिने सैद्धान्तिक आधारमा प्रस्तुत कथाको कथावस्तु प्रस्तुति केही जटिल देखिन्छ । तैपनि, प्रस्तुत कथाको कथावस्तुले बालबालिकामा उत्सुकता, मनोरञ्जनीयता पैदा गरेको छ । आयामका दृष्टिले यस कथाको विषयवस्तु अलि लामो र त्यसको प्रस्तुति पनि विस्तारै प्रस्तुत भएको छ । यसबाट प्रस्तुत बालकथा विषयवस्तुका दृष्टिले कम उपयुक्त रहेको पुष्टि हुन्छ ।

डल्फिनको गीत कथाको विषयवस्तु

‘डल्फिनको गीत’ विनय कसजुद्वारा रचित बालकथा हो । प्राकृतिक विषयवस्तुमा आधारित यस कथामा रमैया र डल्फिनका बिच भएका कुराकानी एवम् कार्यकलाप प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस कथामा कर्णाली नदी किनारको एउटा गाउँमा बस्ने १२ वर्षकी रमैयालाई दिनहुँ गाईभैंसी चराउन जाँदा खोलाको पानीमा खुट्टा डुबाउँदै आफ्नो छाया हेर्दै गीत गाउन मन लागेको, उसले कलिल पात बेरे त्यसबाट मिठो धुन निकाल्दा डल्फिन पानीमाथि आउने गरेका, रमैयाले डल्फिनसँग भुल्दा गाईभैंसी हेर्न बिर्सकी, गाईभैंसीले अरूका बाली खाइदिँदा आमाबाबाबाट गाली खानुपरेको, रमैयालाई स्कुल जान मन नलागेको, डल्फिनसँग खेलन मन लागेको, रमैया पौडी खेल्दा डल्फिनले उसलाई पिट्युमा राखेर विभिन्न ठाउँमा घुमाउन लगेको, दैनिक सङ्गतले रमैयाले डल्फिनको भाषा बुझ्न थालेकी, डल्फिनको पनि स्कुल रहेको, डल्फिनका सल्लाहले रमैया पनि स्कुल जान थालेकी, उसले डल्फिनको स्कुलको गीत आफ्नो स्कुलमा गाउँदा नगद पुरस्कार तथा आफ्नो स्कुलको गीत डल्फिनको स्कुलमा गाउँदा चम्किलो रातो मुगाको माला उपहार पाएको घटना प्रस्तुत गरिएको छ ।

आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वका दृष्टिले हेर्दा प्रस्तुत कथामा आन्तरिक द्वन्द्व रहेको छ । रमैयाका आमाबुबा

उसलाई विद्यालय पठाउन चाहन्छन् । ऊ डल्फिनसँग खेलन चाहन्छे । यसबाट बालिकाको मनमा विद्यालय जाने वा डल्फिनसँग खेल्ने भन्ने विषयमा आन्तरिक द्वन्द्व सिर्जना हुन्छ ।

प्रस्तुतिगत दृष्टिकोणले यस कथामा परावर्तित कथावस्तु रहेको पाइन्छ । कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म क्रमिक रूपमा घटना प्रस्तुत नभई सुरुमा पछिका घटना प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत कथामा पात्रको उपस्थितिसँगै घटना प्रस्तुत गरिएको छ । प्रारम्भिक उमेरका आख्यानान्तात्मक बालसाहित्यमा कालक्रमिक कथावस्तु उपयुक्त मानिने तर परावर्तित कथावस्तु उपयुक्त नमानिने सैद्धान्तिक सन्दर्भअनुसार हेर्दा यस कथाको कथावस्तु विशृङ्खलित भएकाले अनुपयुक्त देखिएको छ । यद्यपि उत्सुकता, मनोरञ्जनीयता र बालग्राह्यताका दृष्टिले चाहिँ कथा ठिकै रहेको मान्न सकिन्छ । बालमनोविज्ञानलाई ध्यान दिई कथावस्तु छिटोछिटो अघि बढ्नुपर्ने मान्यताका आधारमा हेर्दा यस कथाको कथानक अलि विस्तारै प्रस्तुत भएकाले यसको विषय प्रवाहमा कमजोरी रहेको पाइन्छ ।

समग्रमा हेर्दा विवेच्य बालकथाको विषयवस्तु उपयुक्त देखिए पनि द्वन्द्व विधान र प्रस्तुति शैलीका दृष्टिले कम उपयुक्त देखिएको छ ।

हेर्दै, खेल्दै, सिक्दै कथाको विषयवस्तु

‘हेर्दै, खेल्दै, सिक्दै’ कथा कथाकार विजयराज आचार्यद्वारा रचित बालकथा हो । वैज्ञानिक विषयवस्तुमा आधारित यस कथामा स्वयम्भूमा अवस्थित प्राकृतिक विज्ञान सङ्ग्रहालयमा टेक्सिडर्मी प्रक्रियाद्वारा राखिएका विभिन्न प्राणी र वनस्पतिका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

प्रस्तुत कथामा सिएल नामक शिक्षकले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई इनभर्टिबेट र भर्टिबेटबारे प्रश्न गरेको, विद्यार्थीहरूले त्यसको उत्तर दिएको, शिक्षकले जीवहरूको वर्गीकरण गर्ने विज्ञानको शाखाबारे प्रश्न सोधेको, विद्यार्थीले सही उत्तर दिएकाले शिक्षकले स्वयम्भूमा रहेको प्राकृतिक विज्ञान सङ्ग्रहालयमा घुमाउन लगेको, त्यहाँ रहेका ज्युँदा जस्ता भालु, बाघ, मृग, निल गाई, सर्प, गोही, बिच्छी, चराका अतिरिक्त किरा, भारपात, च्याउ आदि सजाएर राखिएको र त्यस

किसिमको विधिलाई टेक्सडर्मी भनिने कुरा थाहा पाएपछि विद्यार्थीहरू खुसी भएको कुरा प्रस्तुत गरिएको छ।

नियामत्रामूलक शैली अपनाइएको यस कथालाई आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वका दृष्टिले हेर्दा आन्तरिक द्वन्द्व रहेको देखिन्छ।

प्रस्तुतिगत दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथामा शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई विज्ञानसम्बद्ध प्रश्नहरू सोधेको, विद्यार्थीहरूले सही उत्तर दिएकाले प्राकृतिक विज्ञान सङ्ग्रहालय घुम्न पाएको र घुमघामपछि घर फर्किएको घटनालाई कालक्रममा उल्लेख गरिएको छ। यस कथामा कथाकारले पात्रको उपस्थितिसँगै घटनालाई क्रमशः प्रस्तुत गरेका छन्। प्रारम्भिक उमेरका आख्यानमा बालसाहित्यमा कालक्रमिक कथावस्तु उपयुक्त मानिने सैद्धान्तिक सन्दर्भमा प्रस्तुत कथाको कथावस्तु प्रस्तुति उपयुक्त रहेको छ। प्रस्तुत कथा बालबालिकामा उत्सुकता, मनोरञ्जनीयता पैदा गर्न सफल देखिन्छ। आयामका दृष्टिले यस कथाको विषयवस्तु उपयुक्त रहेको छ। साथै कथावस्तुको प्रस्तुति पनि बालमनोविज्ञानलाई ध्यान दिई छिटोछिटो अधि बढेको देखिन्छ।

समग्रमा हेर्दा विवेच्य बालकथामा प्रस्तुत कथावस्तु विषयवस्तुको प्रकृति र प्रस्तुतिका दृष्टिले उपयुक्त देखिए पनि द्वन्द्व विधानका दृष्टिले भने कम उपयुक्त देखिएको छ।

विषयवस्तुका दृष्टिले अध्ययन गरिएका समकालीन नेपाली बालकथाको समष्टिगत स्थितिलाई तालिकामा यसप्रकार देखाइएको छ :

समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु

कथा	विषयवस्तु	द्वन्द्व	प्रस्तुति
ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधमाथि विजय	पौराणिक	बाह्य	कालक्रमिक
सेती बाख्री	सामाजिक	बाह्य	कालक्रमिक
ढोकैमा भूत	बालमनोवैज्ञानिक	आन्तरिक	परावर्तित
डल्फिनको गीत	प्राकृतिक	आन्तरिक	परावर्तित
हेर्दै, खेल्दै, सिक्दै	वैज्ञानिक	आन्तरिक	कालक्रमिक

समकालीन नेपाली बालकथाको भाषाशैली

भाषाशैलीका दृष्टिले समकालीन नेपाली बालकथा केकस्ता छन् भन्ने जिज्ञासाको सामाधानार्थ यस शीर्षकअन्तर्गत बालकथामा प्रयुक्त भाषाशैलीको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ। यस क्रममा बालकथामा हुनुपर्ने भाषाशैलीको सैद्धान्तिक सन्दर्भलाई आधार मानिएको छ र निर्दिष्ट बालकथाको भाषाशैली अध्ययन गरिएको छ।

ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधमाथि विजय कथाको भाषाशैली

रमेश विकलद्वारा रचित 'ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधमाथि विजय' बालकथामा गद्य भाषाको मानक रूप प्रयोग गरिएको छ। आकारका दृष्टिले बालकथाहरू २-३ पृष्ठको हुनुपर्ने दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथा केही लामो (पाँच पृष्ठको) रहेको छ।

वाक्यात्मक संरचनाका दृष्टिले हेर्दा प्रस्तुत कथामा कहाँकहाँ लामालामा वाक्य (३४ शब्दसम्मका वाक्य) को प्रयोग गरिएको छ। जस्तै : "नभए पनि त्यसलाई असामाजिक तत्त्व, भ्रष्टाचार, अनाचार र यस्तै अकल्याणकारी, अनिष्टकारी र देश समाजलाई अधोगतिर लैजाने तत्त्वतिर लक्षित गराएर त्यसको प्रतिकारमा लगाउन सके पनि क्रोधको किञ्चित सदुपयोग भएर देश र जनको (स्वयम्को पनि) कल्याण नै गर्नेछ" (पृ. ७)।, "त्यस क्रोधले दुष्टको दुष्टता नाश गर्ने र त्यसलाई सत् मार्गमा ल्याउने कार्य गर्छ भने समयसापेक्ष त्यसको प्रयोग पनि बिल्कुलै निषेध हुनु हुँदैन" (पृ. ६)।

बालकथामा बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कारको प्रयोग गर्न नहुने मान्यताअनुरूप प्रस्तुत कथालाई नियाल्दा यस कथामा सो प्रकृतिको भाषा प्रयोग गरिएको देखिँदैन। बालकथामा लाक्षणिक र व्यञ्जनात्मक भाषाको प्रयोग गर्न नहुने अवधारणाबाट हेर्दा यस कथामा पूर्णतः अभिधात्मक भाषाको प्रयोग गरिएको छ। प्रस्तुत कथामा आगन्तुक शब्दका तुलनामा तत्सम र तद्भव शब्दको ज्यादा प्रयोग गरिएको छ।

विवेच्य कथालाई दृष्टिबिन्दुका कोणबाट अवैक्षण गर्दा यस कथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ। प्रारम्भिक उमेर समूहका लागि लेखिएका बालकथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको अपेक्षा गरिने

बालकथाको सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार प्रस्तुत कथामा प्रयुक्त दृष्टिबिन्दु उपयुक्त देखिन्छ। कथाको कथानक प्रारम्भ हुनुपूर्व करिबकरिब कथाको मात्रा जति नै ईर्ष्या, द्वेष र क्रोधबारे सैद्धान्तिक चर्चा गरिनुले कथा थप दुष्कर बन्न पुगेको छ।

समग्रतः प्रस्तुत बालकथा वाक्यात्मक संरचना, विषयवस्तुको अतिरिक्त वर्णन र अधिक पृष्ठका दृष्टिले अन्य कथाका तुलनामा जटिल रहेको छ। अन्य दृष्टिले भने यो कथा उपयुक्त देखिएको छ।

सेती बाख्री कथाको भाषाशैली

भागीरथी श्रेष्ठद्वारा लिखित 'सेती बाख्री' कथामा मूलतः मानक भाषाको प्रयोग गरिएको छ। प्रस्तुत कथामा माया नामक बालपात्रकी आमालाई अनादरयुक्त भाषा प्रयोगका सन्दर्भमा यस्तो स्थिति देख्न सकिन्छ। जस्तै : मायाकी आमाले सेती बाख्री उसैलाई पेवामा दिएकी थिई, मायाकी आमाले पशु डाक्टरकहाँ लगेर औषधी पनि गराई।

बालकथामा गद्य, पद्य वा मिश्रित भाषा प्रयोग गर्न सकिने सैद्धान्तिक अवधारणाबाट अन्वेषण गर्दा सेती बाख्री कथामा गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ। आकारका दृष्टिले बालकथा २-३ पृष्ठको हुनुपर्ने दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथा दुई पृष्ठको रहेकाले उपयुक्त देखिएको छ।

वाक्यात्मक संरचनाका दृष्टिले हेर्दा यस कथामा कहाँकहाँ लामालामा वाक्य (१७ शब्दसम्मका वाक्य) को प्रयोग गरिएको छ। जस्तै : "आफ्नो प्यारो सेती बाख्री बिरामी भएको देखेर मायालाई खान पनि मन लागेन" (पृ. ६)।, "दिनदिनै बाख्रीलाई उचालेर बाहिर घाममा ल्याएर राख्ने र फेरि उचालेर खोरमा लैजानु पर्दा आमालाई दुःख हुँदै थियो" (पृ. ६)।

बालकथामा बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कारको प्रयोग गर्न नहुने मान्यताअनुरूप प्रस्तुत कथालाई नियाल्दा यस कथामा सो प्रकृतिको भाषा प्रयोग गरिएको देखिँदैन। बालकथामा लाक्षणिक र व्यञ्जनात्मक भाषाको प्रयोग गर्न नहुने अवधारणाबाट हेर्दा यस कथामा कहाँकहाँ टुक्कायुक्त भाषाको प्रयोग (उदाहरण : "बाबुआमाले मुखामुख गरे" पृ. ६) भए पनि प्रायः त्यो भाषा अभिधात्मक प्रकृतिको छ। प्रस्तुत कथामा तत्सम र

आगन्तुक शब्दका तुलनामा तद्भव शब्दको प्रयोग अधिक गरिएको छ। यस कथामा कहाँकहाँ अनुकरणात्मक शब्दको समेत प्रयोग भएको छ। जस्तै : म्या-म्या, भद्राक्क, गम्लङ्ग, आदि।

प्रस्तुत कथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ। प्रारम्भिक उमेर समूहका लागि लेखिएका बालकथामा तृतीय पुरुषात्मक दृष्टिबिन्दुको अपेक्षा गरिने बालकथाको सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार प्रस्तुत कथामा प्रयुक्त दृष्टिबिन्दु उपयुक्त देखिन्छ।

समग्रतः प्रस्तुत बालकथा मानक भाषा प्रयोग, वाक्यात्मक संरचना र लाक्षणिक भाषाशैलीका दृष्टिले बाहेक अन्य दृष्टिले उपयुक्त देखिएको छ।

ढोकैमा भूत कथाको भाषाशैली

शान्ति सापकोटाद्वारा लिखित प्रस्तुत कथामा मानक भाषाको प्रयोग गरिएको छ। बालकथामा गद्य, पद्य वा मिश्रित भाषा प्रयोग गर्न सकिने सैद्धान्तिक अवधारणाबाट हेर्दा यस कथामा गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ। आकारका दृष्टिले बालकथाहरू २-३ पृष्ठको हुनुपर्छ तर यो कथा केही लामो (छ पृष्ठको) रहेको छ।

वाक्यात्मक संरचनाका दृष्टिले हेर्दा यस कथामा कहाँकहाँ लामालामा वाक्य (१६ शब्दसम्मका वाक्य) को प्रयोग गरिएको छ। जस्तै : "उनका साथीलाई बुबाले कुट्टा साथीले प्रहरीलाई फोन गरेको र प्रहरी तुरुन्तै आएको घटना पनि उनले सम्झिन्" (पृ. ४)। सिमुको कुरा सुनेपछि प्रहरीले उनको घरको ठेगाना र नम्बर अनि मम्मीको फोन नम्बर माग्यो र भन्यो।

बालकथामा बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कारको प्रयोग गर्न नहुने मान्यताअनुरूप प्रस्तुत कथालाई नियाल्दा यस कथामा सो प्रकृतिको भाषा प्रयोग देखिँदैन। बालकथामा लाक्षणिक र व्यञ्जनात्मक भाषाको प्रयोग गर्न नहुने अवधारणाबाट हेर्दा यस कथामा कहाँकहाँ टुक्कायुक्त भाषाको प्रयोग [उदाहरण : "सिमुले एकै सासमा भनिन्, कहिलेकाहीँ डर लाग्यो भने हजुरआमाले आँखा चिम्लेर भगवान्लाई सम्झिनुहुन्थ्यो" (पृ. ६)]। गरिएको भए पनि प्रायः अभिधात्मक भाषाको प्रयोग भएको छ। प्रस्तुत कथामा तत्सम र आगन्तुक शब्दका तुलनामा तद्भव शब्दको प्रयोग अधिक छ। तैपनि यस कथामा आगन्तुक

शब्दको प्रयोग पनि उल्लेख्य देखिन्छ। जस्तै : स्कुल, मम्मी, नम्बर, डायल, हेल्लो, नक, अफिस, अड्कल आदि।

प्रस्तुत बालकथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ। प्रारम्भिक उमेर समूहका लागि लेखिएका बालकथामा तृतीय पुरुषात्मक दृष्टिबिन्दुको अपेक्षा गरिने सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार यस कथामा प्रयुक्त दृष्टिबिन्दु उपयुक्त देखिन्छ।

समग्रतः विवेच्य बालकथा वाक्यात्मक संरचना, लाक्षणिक भाषाशैली र पृष्ठका दृष्टिले बाहेक अन्य दृष्टिले उपयुक्त देखिएको छ।

डल्फिनको गीत कथाको भाषाशैली

विनय कसजुद्वारा लिखित प्रस्तुत कथामा मानक भाषाको प्रयोग गरिएको छ। बालकथामा गद्य, पद्य वा मिश्रित भाषा प्रयोग गर्न सकिने सैद्धान्तिक अवधारणाबाट अवेक्षण गर्दा प्रस्तुत कथामा गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ। आकारका दृष्टिले बालकथाहरू २-३ पृष्ठको हुनुपर्ने दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथा केही लामो (पाँच पृष्ठको) रहेको छ।

वाक्यात्मक संरचनाका दृष्टिले हेर्दा प्रस्तुत कथामा कहींकहीं लामालामा वाक्य (२० शब्दसम्मका वाक्य) को प्रयोग गरिएको छ। जस्तै : “आफ्नो स्कुलमा डल्फिनको गीत सुनाएर उनले साथीहरूलाई मक्ख पार्थिन् भने डल्फिनको स्कुलमा आफ्नो स्कुलको गीत सुनाएर सानासाना डल्फिनहरूलाई छक्क पार्थिन्” (पृ. ९)।, “घर फर्कने बेलामा डल्फिनहरूले उनलाई कर्णाली नदीको गहिरो पिँधमा पाइने चम्किलो रातो मुगाको माला उपहार दिए” (पृ. ९)।

बालकथामा बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कारको प्रयोग गरिँदैन। यसको पालना प्रस्तुत कथामा गरिएको छ। त्यस्तै यस कथामा पूर्णतः अभिधात्मक भाषा तथा आगन्तुक शब्दका तुलनामा तत्सम र तद्भव शब्दको अधिक प्रयोग भएको पाइन्छ।

प्रस्तुत कथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ। प्रारम्भिक उमेर समूहका लागि लेखिएका बालकथामा तृतीय पुरुषात्मक दृष्टिबिन्दुको अपेक्षा गरिने सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार दृष्टिबिन्दुको प्रयोग उपयुक्त देखिएको छ।

समग्रतः प्रस्तुत बालकथा वाक्यात्मक संरचना र पृष्ठका दृष्टिले बाहेक अन्य दृष्टिले उपयुक्त देखिएको छ।

हेर्दै, खेल्दै, सिक्दै कथाको भाषाशैली

विजयराज आचार्यद्वारा लिखित प्रस्तुत कथा संवादात्मक स्वरूपमा तयार पारिएको छ। यस कथामा मानक भाषाको प्रयोग गरिएको छ। बालकथामा गद्य, पद्य वा मिश्रित भाषा प्रयोग गर्न सकिने सैद्धान्तिक अवधारणाका कोणबाट अध्ययन गर्दा यस कथामा गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ। आकारका दृष्टिले बालकथाहरू २-३ पृष्ठको हुनुपर्ने दृष्टिकोणबाट नियाल्दा प्रस्तुत कथा सात पृष्ठको रहेकाले कम उपयुक्त देखिएको छ।

वाक्यात्मक संरचनाका दृष्टिले हेर्दा यस कथामा कहींकहीं लामालामा वाक्य (२५ शब्दसम्मका वाक्य) को प्रयोग गरिएको छ। जस्तै : “मरेको चरा वा जनावरको शरीरबाट भित्रको सम्पूर्ण भाग निकालेर कपास, नरिवलको जुट इत्यादिलाई छालाभित्र कोचेर जस्ताको तस्तै जीव, जन्तु, चराचुरुङ्गीको बनोट बनाउने कामलाई टेक्सडर्मी भनिन्छ” (पृ. ७)।, “हरियो बत्ती बल्यो भने खान हुने, पहुँलो बत्ती बल्यो भने खान नहुने र रातो बत्ती बल्यो भने विषालु च्याउ हो भन्ने थाहा पाउनु पर्छ” (पृ. ९-१०)।

बालकथामा बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कारको प्रयोग गर्न नहुने मान्यताअनुरूप प्रस्तुत कथालाई नियाल्दा यस कथामा सो प्रकृतिको भाषा प्रयोग देखिँदैन। बालकथामा लाक्षणिक र व्यञ्जनात्मक भाषाको प्रयोग गर्न नहुने अवधारणाबाट हेर्दा यस कथामा कहींकहीं टुक्कायुक्त भाषाको प्रयोग (उदाहरण : “सीएल सरले गजक्क पर्दै भन्नुभयो” (पृ. ६), “सीएल सरले आँखा तर्दै भन्नुभयो” (पृ. ७), आदि।) गरिएको भए पनि प्रायः अभिधात्मक भाषाको प्रयोग गरिएको छ। प्रस्तुत कथामा तत्सम र तद्भव शब्दका अतिरिक्त अङ्ग्रेजी आगन्तुक शब्दको अधिक प्रयोग गरिएको छ। (जस्तै : भर्टिबेट, इनभर्टिबेट, सर, गुड, क्लास, बस, स्टाफ, टिकट, सरी, टेक्सडर्मी, डमी, नम्बर, गेट, आदि) साथै कहींकहीं अनुकरणात्मक शब्दको समेत प्रयोग गरिएको छ। जस्तै : च्याँच्या, चुँचुँ, ह्वार आदि)

प्रस्तुत कथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको छ। प्रारम्भिक उमेर समूहका लागि लेखिएका

बालकथामा तृतीय पुरुषात्मक दृष्टिबिन्दुको अपेक्षा गरिने बालकथाको सैद्धान्तिक मान्यताअनुसार प्रस्तुत कथामा प्रयुक्त दृष्टिबिन्दु उपयुक्त देखिन्छ।

समग्रतः प्रस्तुत बालकथा वाक्यात्मक संरचना, विम्बालङ्कारको प्रयोग र अधिक पृष्ठबाहेक अन्य दृष्टिले उपयुक्त छ।

भाषाशैलीका दृष्टिले समकालीन नेपाली बालकथाको समष्टिगत स्थितिलाई तालिकामा यसप्रकार देखाइएको छ :

समकालीन नेपाली बालकथाको भाषाशैली

कथा	मानक- अमानक पद्य	गद्य- आकार	वाक्य संरचना	दृष्टिबिन्दु	
ईर्ष्या, क्रोधमाथि विजय	मानक	गद्य	पाँच पृष्ठ	३४ शब्द- सम्मका वाक्य	तृतीय
सेती बाख्री	मानक- अमानक	गद्य	दुई पृष्ठ	१७ शब्द- सम्मका वाक्य	तृतीय
ढोकैमा भूत	मानक	गद्य	छ पृष्ठ	१६ शब्द- सम्मका वाक्य	तृतीय
डल्फिनको गीत	मानक	गद्य	पाँच पृष्ठ	२० शब्द- सम्मका वाक्य	तृतीय
हेदै, खेल्दै, मानक सिवदै	मानक	गद्य	दुई पृष्ठ	२५ शब्द- सम्मका वाक्य	तृतीय

निष्कर्ष

उल्लिखित तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दा समकालीन नेपाली बालकथाको विषयवस्तु र भाषाशैलीबारे नवीन तथ्य प्राप्त भएका छन्। यसअनुसार समकालीन नेपाली बालकथा सामाजिक, मनोवैज्ञानिक, वैज्ञानिक तथा

प्राकृतिक विषयवस्तुमा आधारित रहेका छन्। समकालीन बालकथाको कथावस्तु प्रस्तुति रेखीय र वृत्ताकारीय रहेको छ। समकालीन बालकथामा आन्तरिक र बाह्य द्वन्द्वको प्रयोग गरिएको छ। कतिपय बालकथा आयामका दृष्टिले लामा रहेका छन्। कतिपय बालकथामा पूर्वदीप्ति शैलीको प्रयोग गरिएको छ। कतिपय बालकथा नियन्त्रामूलक तरिकाले लेखिएका छन्। समकालीन नेपाली बालकथामा मिश्रित भाषा (मानक र मानकेतर) को प्रयोग गरिएको छ। वाक्यात्मक संरचनाका दृष्टिले समकालीन बालकथामा लामालामा वाक्य प्रयोग भएका छन्। कतिपय बालकथामा टुक्कायुक्त लाक्षणिक भाषाको पनि प्रयोग पनि देखिन्छ। समकालीन बालकथामा तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुका साथै तत्सम, तद्भव र आगन्तुक स्रोतका शब्दको प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, विनु (२०६७), *कोपिला साप्ताहिक बालपत्रिकामा प्रयुक्त बालकथाहरूको अध्ययन विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिवि, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभाग, कीर्तिपुर।
- अधिकारी, शारदा (सन् २००७), सय वर्षको नेपाली बालआख्यान (कथा र उपन्यास) को ऐतिहासिक विकासक्रम, मूल प्रवृत्ति र उपलब्धि, *नेपाली बालसाहित्यको सय वर्ष*, काठमाडौं : नेपाली बालसाहित्य समाज।
- क्रैसवेल, जे. डब्लु. र मिलर, डी. एल. (सन् २०००), डिटरमाइनिङ भेलिडिटी इन क्वालिटेटिभ इन्क्वारी, *थियरी इनटु प्राक्टिस*, ३९ (३), १२५-१३०।
- गौतम, कृष्णप्रसाद (२०६१), *प्राथमिक तहमा समाविष्ट बालकथाको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिवि. शिक्षाशास्त्र सङ्काय, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहाचल।
- चिमिरे, ध्रुवकुमार (२०७५), *बालसाहित्य केही सैद्धान्तिक विमर्श*, काठमाडौं : हिमालय बुक स्टल।
- डेन्जिन, के. एन. एम. र लिङ्कन, एस. आइ. (सम्पा.) (सन् २००५), *द सेज हेन्डबुक अफ क्वालिटेटिभ रिसर्च*, लन्डन : सेज पब्लिकेसन।

- थोमस, डी. आर. (सन् २००६), अ जनरल इन्डिक्विभ एप्रोच फर एनलाइजिङ क्वालिटेटिभ इभालुएसन डाटा, *अमेरिका जर्नल अफ इभालुएसन*, २७ (२), २३७-२४६।
- न्यौपाने, छायादत्त (२०७०), बालसाहित्यको परिचय र नेपाली परम्परा, *नवप्रज्ञापन बालसाहित्य विशेषाङ्क*, काठमाडौं : नवराज रिजाल।
- पराजुली, रञ्जुश्री (२०६८), *नेपाली बालसाहित्यको नालीबेली*, काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा. लि.।
- पाण्डे, रामदेव (२०७६), *प्रज्ञा नेपाली बालकथा*, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान।
- पोखेल, चन्द्रकला (२०७०), *जूनतारा बालपत्रिकामा समाविष्ट गरिएका कथाहरूको अध्ययन विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र,
- त्रिवि., शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभाग, कीर्तिपुर।
- प्रधान, प्रमोद (२०६९), *नेपाली बालसाहित्यको इतिहास* (दोस्रो संस्क.), काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन।
- फ्लिक, यू. (सन् २००९), *एन इन्ट्रोडक्सन टु क्वालिटेटिभ रिसर्च*, न्यु दिल्ली : सेज पब्लिकेसन।
- भट्टराई, बद्रीप्रसाद (२०६९), *नागरिक दैनिकको साप्ताहिक परिशिष्टाङ्क जुनकिरीमा समाविष्ट बालकथाहरूको अध्ययन विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिवि., शिक्षाशास्त्र सङ्काय, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, ताहाचल।
- श्रेष्ठ, तेजप्रकाश (२०७०), नेपाली बालकथाको विकासक्रम, *नवप्रज्ञापन*, काठमाडौं : नवराज रिजाल।